

УДК 371.334: 82-312.1

А.Ю. Нагорна,
аспірант
(НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ)

**ДИСКУСІЯ ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ ПРИЙОМ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСНОВИ
ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА УРОЦІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (на матеріалі новели Томаса Манна
"Маріо та чарівник")**

У статті порушується питання використання дискусії для дослідження на уроках зарубіжної літератури філософської основи художнього твору. На прикладі вивчення новели Томаса Манна "Маріо та чарівник" показано, що розгляд її філософського підґрунтя сприяє глибшому розумінню художнього твору.

Актуальність питання пошуку філософських основ художніх творів на уроках зарубіжної літератури у старших класах пов'язана з тим, що багато письменників XIX та XX століття в своїй творчості зверталися до проблем буття та вічних питань світобудови. Вивчення таких інтелектуально насичених творів потребує як від учителя, так і від учня певної обізнаності у філософських теоріях, які стали підґрунтям того чи іншого твору.

Проблема дослідження на уроках зарубіжної літератури філософських основ художніх творів завжди викликала інтерес у методистів та вчителів-практиків. Відомі методисти XIX та XX століть М. Новиков, Ф. Буслаєв, В. Стоюнін, В. Острогорський, Ц. Балталон досліджували цю проблему. На сучасному етапі в літературознавстві такі вчені, як: А. Зверев, О. Галич, Д. Наливайко, Д. Затонський, Б. Шалагінов, О. Ніколенко, М. Моклиця та інші – розробляють цю проблему. Серед досліджень учених-методистів із вищезгаданої проблеми слід відзначити праці Г. Токмань, К. Бабенко. Проте зазначимо, що на сьогоднішній день немає монографічного опису з проблеми застосування філософських джерел на уроках зарубіжної літератури.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні дослідження філософської основи художнього твору на уроках зарубіжної літератури, що сприятиме поглибленому вивченню творчості письменника, та окресленні методичних рекомендацій для проведення уроків за новелою Томаса Манна "Маріо та чарівник".

Зближення художньої літератури та філософії помітне від початку зародження художньої літератури як виду мистецтва. Починаючи з середини XIX століття, тенденція до поєднання художніх та філософських начал у літературі стає дедалі помітнішою. Доводячи цю точку зору, наведемо слова літературознавця А. Зверева, який у книзі "Художні орієнтири зарубіжної літератури XX століття" зауважує, що XIX та XX століттям притаманне "незвичайно інтенсивне – навіть порівняно з добою Просвітництва або з епохою романтизму – вторгнення в художню культуру чисельних *філософських, соціологічних, психологічних концепцій*" [1: 28].

На сучасному етапі в літературознавстві проблема взаємодії художньої літератури та філософії досліджується у мужах проблеми "інтелектуалізм у літературі". Зазначимо, що поняття "інтелектуалізм" трактується в сучасному словнику-довіднику з літератури як "особливий спосіб художнього мислення, заснований на перевазі інтересів письменника до життя людського розуму, до *філософсько-концептуального аналізу метафізичних проблем буття*" [2: 200].

Інтелектуалізм, з притаманним йому посиленням філософської проблематики, проявляється у творчості таких письменників XIX та XX століть: Томаса Манна, Альбера Камю, Жан-Поля Сартра, Габреля Гарсія Маркеса, Марселя Пруста та інших. Інтерес письменників до філософських аспектів людського життя змінює їх ставлення до читача. Письменник жадає бачити кваліфікованих читачів, обізнаних у філософських теоріях, які стали основою його художніх творів.

Так, Томас Манн писав, що він розмовляє з читачами, які опанували праці філософа Освальда Шпенглера, яким відомі основні тези філософії Фрідріха Ніцше та Шопенгауера. Звичайно, ми не можемо наполягати на поглибленому вивченні праць відомих філософів XIX та XX століть на уроках зарубіжної літератури, проте, аналізуючи творчість письменників, учитель має звертатися до основних ідей їх філософії.

Вивчення зарубіжної літератури, особливо у старших класах, потребує постійного дослідження філософських теорій, які вплинули на світогляд письменника (на етапі опрацювання біографії письменника), звернення до філософських основ його творчості (на етапі підготовки до сприймання художнього твору) та поглибленого аналізу філософської проблематики художніх творів (на етапі аналізу).

Розпочинаючи вивчення творчого шляху Томаса Манна – однієї з найяскравіших постатей XX століття, у процесі вивчення біографії вчителю доцільно зазначити, що інтереси письменника були надзвичайно різноманітні і виходили далеко за літературне коло. Крім романів та новел, Томас Манн відомий своїми літературно-критичними статтями, в яких він торкається творчості письменників та філософів.

Дослідники творчого доробку Томаса Манна А. Федоров [3], А. Русакова [4], М. Курґіян, В. Адмоні, Т. Сільман, Н. Какабадзе та інші вказують на те, що він – письменник філософського складу. Сам Т. Манн зауважував, що на становлення його світогляду вплинули три філософи Ф. Ніцше, А. Шопенгауер та О. Шпенглер. У "Нарисі мого життя" письменник зазначає: "... я не хочу повністю замовчувати про глибокі, вирішальні враження від книг, прочитаних мною в ті роки... – про те, що я пережив, читаючи Ніцше і Шопенгауера" [5: 105].

Письменник зазначав, що на нього, з-поміж інших філософів, Ф. Ніцше справив надзвичайний вплив. Він порівнював переворот у світогляді мільйонів людей, який відбувся завдяки філософії Ніцше, із творчістю Ж.-Ж. Руссо. Серед основних положень філософії Ф. Ніцше визначимо: культ "надлюдини", якій підкоряється природа; людині дозволено все, вона має право робити все, що їй заманеться; життя людини не може бути ні ким засуджене.

Наголосимо, що у зрілому віці відбувається еволюція поглядів митця, переосмислення творчого доробку Ф. Ніцше. Саме тому ми вважаємо за необхідне на етапі підготовки до сприйняття художнього твору звернутися до критичної статті Томаса Манна "Філософія Ніцше у світлі нашого досвіду", де письменник дискутує з певними положеннями філософа. Томас Манн відкидає такі тези: життя людини вище за все, навіть за пізнання; життя – породження волі до влади; життя та мораль – дві протилежності, свобода людини означає заперечення будь-яких моральних принципів. Він вважає, що саме мораль, або "людський дух та людська сутність", є суддею життя людини [6].

Беручи до уваги полеміку письменника з філософом, на етапі аналізу художнього твору учням цікаво осягнути, чи стали ідеї Ф. Ніцше філософською основою новели "Маріо та чарівник".

Сучасна школа надає особливої уваги інтерактивним технологіям освіти і виховання, які сприяють кращому засвоєнню знань, пошуку істини, вчать висловлювати свої думки, наводити докази та аргументувати свої висловлювання, вчать толерантному ставленню до думок інших. Серед інтерактивних прийомів навчання при вивченні новели "Маріо та чарівник" учителю доречно скористатися дискусією.

О.О. Ісаєва в посібнику для вчителя "Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури" виділяє три етапи проведення дискусії:

- підготовка до дискусії;
- дискусія;
- заключний (підведення підсумків) [7].

Перед проведенням дискусії особливу увагу слід звернути на етап підготовки. Не всі учні вміють поважати думки іншого співрозмовника, тому доречним вважаємо навести правила дискусії. Вчителю слід підібрати такі проблемні питання, які передбачають діаметрально протилежні відповіді, які зацікавили б учнів, викликали б у них бажання замислитися над їх вирішенням, спонукали б висловити свою думку. Доцільно дати учням випереджальне завдання з варіантами запитань, для того щоб удома вони могли продумати аргументи та підібрати цитати до запитань.

Під час дискусії вчитель може поставити такі запитання:

1. Враховуючи вплив філософа Ф. Ніцше на становлення світогляду, чи можна вважати головного героя новели "Маріо та чарівник" Чіполлу уособленням надлюдини? Доведіть свою точку зору цитатами з тексту. (Чарівника Чіполлу можна вважати героєм, який прагне мати безмежну владу над усіма людьми. Застосовуючи гіпноз, він робить із людьми страшні речі, при цьому не страждаючи на докори сумління. Таким чином, його можна вважати уособленням надлюдини).

2. Згадайте основні положення філософії Ф. Ніцше. Хто з героїв новели згоден з філософією Ф. Ніцше? (Основні положення життєвої філософії гіпнотизера Чіполли збігаються з філософією Ф. Ніцше. Йому підкоряється воля людей, він вважає, що його сила дозволяє безкарно маніпулювати людьми).

3. Якими вчинками чарівник Чіполла доводить, що він є прообразом надлюдини? (Учні аргументують свої відповіді цитатами з тексту).

4. Як ставиться автор новели, Томас Манн, до Чіполли? Чи засуджує він його життєву філософію? Як змальовує автор свого героя? (Томас Манн не сумнівається в хибності такого життя. Його зовнішній вигляд викликає у читачів відразу).

5. Як ви вважаєте, чи дозволено людині робити у своєму житті все, що їй заманеться? (Відповідаючи на це запитання, учні можуть висловлювати різні думки).

6. Хто або що має уберегти людину від культу "вседозволеності"? Як би на це питання відповіли філософ Ф. Ніцше, письменник Томас Манн? Яка ваша точка зору відносно цього питання? (Філософ Ф. Ніцше вважав, що людство втратило опору, спираючись на яку, певний вчинок людини може бути засуджено. Томас Манн, навпаки, вважає, що мораль є тією опорою чи суддею життя людини).

7. Ф. Ніцше вважав, що тільки та людина є вільною, яка відкинула будь-які моральні принципи. Чи погоджується з ним письменник Томас Манн? Розкажіть, як ви розумієте свободу людини. (Письменник не погоджується з цим твердженням Ф. Ніцше. Це він доводить, змальовуючи огидну постать Чіполли, позбавленого усіх моральних принципів).

8. Яку історичну постать можна вважати надлюдиною. Наведіть паралелі з сучасністю. До чого призвела людей тотальна жага до влади? (Доводячи свою точку зору, учні можуть розповісти про тоталітарні режими Адольфа Гітлера та Йосифа Сталіна, чия жага влади призвела до загибелі та поневір'янь мільйонів людей).

9. Крім проблеми неприйняття культу "надлюдини", письменник порушує ще одну важливу проблему – покори чи бунту простих людей перед бездушною та авторитарною владою. Який фінал новели "Маріо та чарівник"? (Маріо вбиває гіпнотизера).

На етапі підведення підсумків учні на основі сформованої в ході дискусії позиції вказують, що хоча філософія Ф. Ніцше і вплинула на становлення світогляду Томаса Манна, проте у своєму подальшому творчому шляху він не погоджується з тим, що сильній особистості дозволено все, і вважає, що людина має боротися проти диктаторів, які тримають людей у покори, гіпнотизуючи їх страхом, як це робив чарівник Чіполла. Письменник переконаний, що моральність та життя – це єдине ціле. Мораль є, так би мовити, суддею, який виносить вирок життю людини.

Таким чином, дослідження філософської основи художнього твору з використанням дискусії як однієї з форм організації навчально-виховного процесу, на уроках зарубіжної літератури допомагатиме розумінню авторської позиції, сприятиме поглибленому вивченню твору, розширюватиме світогляд учнів, усебічно розвиватиме особистість та вчитиме толерантному ставленню до позицій та думок інших людей.

У статті порушено проблему дослідження філософської основи художнього твору на уроках зарубіжної літератури та окреслено шляхи її вирішення. Розгляд на уроках зарубіжної літератури певних філософських теорій та концепцій, які стали підґрунтям художніх творів, відповідає вимогам сучасної школи і потребує подальшого, більш ґрунтовного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века / Ред. кол. А.Б. Базилевский и др. М.: ИМЛИ РАН, 2002. – 658 с.
2. Современный словарь-справочник по литературе / Сост. и науч. ред. С.И. Кормилов. – М.: Олимп: ООО "Изд-во АСТ", 2000. – 704 с.
3. Федоров А.А. Томас Манн. Время шедевров. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1981. – 336 с.
4. Русакова А.В. Томас Манн в поисках нового гуманизма. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1969. – 160с.
5. Томас Манн. Собрание сочинений / Под ред. Н.Н. Вильмонта и Б.Л. Сучкова, Т. 9. – М.: Худ. лит., 1960. – 688 с.
6. Томас Манн. Собрание сочинений / Под ред. Н.Н. Вильмонта и Б.Л. Сучкова, Т. 10. – М.: Худ. лит., 1961. – 696 с.
7. Исаева О.О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури: Посібник для вчителя. – К.: Ленвіт, 2000. – 184 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.2005 р.

Нагорная А.Е. Дискуссия как интерактивный прием исследования философских основ художественного произведения на уроке зарубежной литературы (на материале новеллы Томаса Манна "Марио и фокусник").

В статье поднимается вопрос использования дискуссии для изучения на уроках зарубежной литературы философских основ художественного произведения. На примере изучения новеллы Томаса Манна "Марио и фокусник" показано, что рассмотрение ее философской основы способствует более глубокому пониманию художественного произведения.

Nagorna A. Y. Discussion as an Interactive Way of Researching Philosophical Basis of a Piece of Literature at the Foreign Literature Lessons (based on the short story "Mario and the Magician" by Thomas Mann).

The article addresses the employment of discussion at the Foreign Literature lessons for researching the philosophical basis of a work of literature. Exemplified by the novel "Mario and the Magician" by Thomas Mann it is shown that studying the novel's philosophical basis promotes its deeper understanding.